

Чужденецът*

Ако броденето, като освободеност от всяка дадена точка в пространството, е понятиятата противоположност на фиксираността към някаква точка, то социологическата форма „чужденец“ представя, така да се каже, единството на двете определения, показвайки, че отношението към пространството обуславя само, от една страна, отношението към хората, от друга, то е символ на тези отношения. Тук имам предвид чужденеца не в многократно използвания досега смисъл на бродещия, който днес идва, а утре си отива, а в смисъла на този, който днес идва, а утре остава – така да се каже, на потенциалния бродещ; на този, който, макар и да не е продължил пътя си, не е преодолял напълно разрыва между идване и отиване. Той е фиксиран в даден пространствен кръг – или в кръг, чийто граници са определени по аналогия с пространствените – но позицията му в този кръг е определена същностно чрез това, че той не принадлежи поначало към него, че той внася в този кръг качества, които не произлизат от него и не могат да се коренят там. Единството на близост и отдалеченост, което се съдържа във всяко отношение между хората, се

* Първа публикация: Georg Simmel, „Exkurs über den Fremden“, в: *Soziologie. Untersuchungen über die Formen der Vergesellschaftung*, Leipzig, 1908. Превод © Кольо Коев. Преводът на този текст е публикуван за пръв път на български език в сборника *Социология на личността*, 1990, съст. А. Николов, А. Деянова, София, Наука и изкуство, стр. 348-353. Редакцията на есето е актуализирана с оглед на публикуването му в настоящия сборник; бел. изд.

превръща тук в констелация, която може най-кратко да се изрази така: дистанцията вътре в отношението означава, че близкият ни е далечен, чуждостта обаче означава, че далечният ни е близък. Така чуждостта, естествено, е напълно позитивно отношение, особена форма на взаимодействие [Wechselwirkungsform]; обитателите на Сириус всъщност не са ни чужди – най-малкото не в разглеждания тук социологически смисъл на думата – те изобщо не съществуват за нас, те са отвъд далекост и близост. Чужденецът е елемент на самата група, също както „беднякът“ или многообразният „вътрешен враг“ – елемент, чиято иманентна позиция на пълноправен член на групата включва едновременно „извън“ и „срещу“. Начинът, по който тук моментите на отблъскване и дистанциране образуват форма на заедност и на взаимодействие, би могъл да бъде означен чрез следните, далеч не изчерпателни определения.

През цялата стопанска история чужденецът навсякъде се явява като търговец, съответно – търговецът като чужденец. Докато стопанството е главно самозадоволяващо се, или един пространствено тесен кръг хора разменя своите продукти, то не се нуждае от посредници; необходимостта от търговеца възниква за онези продукти, които се произвеждат изцяло извън съответния кръг. Доколкото хората не ходят по чужди места, за да си купят необходимите неща – а ако го правят, в тези други области те са тъкмо „чуждите“ търговци – търговецът *трябва* да бъде чужденец, защото няма кой друг да осигури препитанието им. Тази позиция на чужденеца се изостря за съзнанието, когато той, вместо да изостави отново мястото на своята дейност, се закрепва към него; защото в безброй

случаи това се оказва възможно за него само ако той може да преживява от посредничеството. Един тъй или иначе затворен стопански кръг, където земята е разпределена и занаятите удовлетворяват търсенето, осигурява също и препитанието на търговеца; защото единствено търговията дава възможност за неограничени комбинации, в нея умът [die Intelligenz] постоянно осъществява експанзия и открива нови посоки – нещо труднопостижимо за първите производители с тяхната ограничена подвижност и независимостта им от една бавно разрастваща се клиентела. Търговията може винаги да поеме повече хора, отколкото основното производство, затова тя е подходящата сфера за чужденеца, който се вмъква, така да се каже, като нещо свръх [Supernumerarius] в един кръг, в който икономическите позиции са вече заети. Историята на европейските евреи ни дава класически пример за това. Чужденецът тъкмо според естеството си не е притежател на земя, при което земя се разбира не само във физическия смисъл, но и в преносния смисъл на жизнена субстанция, с фиксирано ако не пространствено, то поне идеално място в обществената среда. Чужденецът може да разкрие невероятна сила на привличане или да се окаже значим дори и в най-интимните човешки отношения, но доколкото бива възприеман тъкмо като чужденец, той не е за другия „притежател на земя“. И така тази зависимост от посредничеството и много често – като един вид сублимиране на посредничеството – от чистото финансово дело придава на чужденеца специфичния характер на *подвижност*. В нея, тъй като тя се осъществява в една ограничена група, е налице онзи синтез на близост и далекост, който съставлява формалната позиция на

чужденеца: защото само съвършено подвижният влиза при случай лесно в досег с *всеки* отделен елемент и не е свързан органично чрез родствени, локални или професионални закрепвания с *нищо един* отделен елемент.

Друг израз на тази констелация се крие в обективността на чужденеца. Тъй като той поначало не е отнесен към отделните съставни части или към едностранчивите тенденции на групата, чужденецът противостои на всичко това чрез особената нагласа на „обективния“, което всъщност не означава чисто дистанциране и неучастие: тя е по-скоро особено образуване от „далеко“ и „близко“, от безразличие и ангажираност. В главата „Началство и подчинение“ аз се спирам на дискусията върху доминиращите позиции на чужденеца в групата: типичен пример за това се явява практиката в италианските градове да назначават съдии отвън, защото няма местен жител, който да не е въввлечен в семейни интереси и партийни борби*. С обективността на чужденеца се свързва и споменатото вече явление**, което засяга най-вече, но не единствено онзи, който продължава своя път: на него често му биват доверявани най-неочаквани откровения и признания, които по характера си се приближават до изповедта и биват внимателно скривани от близките. Обективността съвсем не е неучастие – защото неучастие се намира извън субективното и обективното поведение – а е особен позитивен тип участие; както и обективността на теоретичното наблюдение съвсем не означава, че духът е пасивна *tabula rasa*, върху която нещата нанасят

* Вж.: *Soziologie*, стр. 165-166; бел. прев.

** Вж.: *Soziologie*, стр. 675-676. Това са страници от глава IX, екскурс към която е „Чужденецът“; бел. прев.

свойствата си; напротив, тя е пълноценна дейност на действащия според своите собствени закони дух, който обаче изключва случайните размествания и акценти, чиито индивидуално-субективни различия биха дали съвсем различни образи на един и същ предмет. Обективността също така може да се означава като свобода: обективният човек не е подчинен на никакви обвързаности, които биха могли да предрешат неговото възприятие, разбирането и преценката му. Тази свобода, която позволява на чужденеца да преживее и да третира дори най-близките отношения, сякаш ги гледа от птичи поглед, съдържа обаче и застрашителни възможности от най-различен характер. Открай време при всякакви бунтове нападнатата страна винаги е търсела някакво подклаждане отвън, чрез чужди пратеници или подстрекатели. Но дори когато това действително е така, налице е преувеличаване на специфичната роля на чужденеца: той е най-свободният практически и теоретически, той гледа на отношенията без каквито и да било предразсъдъци, съизмерва ги с всеобщи и обективни идеали и не е обвързан в действията си с привички, пиетет и традиция*.

И най-сетне, съотношението между близост и далекост, което придава на чужденеца неговата обективност, получава още един практически израз в *абстрактния* характер на отношението към него, а именно, че с чужденеца ни съединяват само определени най-общи

* (Бел. на Зимел:) Когато обаче горното бива съчинявано от тези, срещу които е насочен бунтът, причината е в склонността на „висшите слоеве“ да оправдаят „дъното“, с което дотогава са се намирали в единна тясна връзка. Защото, предлагайки фикцията, че всъщност бунтовниците съвсем не са били виновни – те просто били подстрекавани и бунтът съвсем не тръгвал от самите тях – висшестоящите оправдават самите себе си и отхвърлят поначало всяко основание за бунт.

свойства, докато отношението към органично свързаните индивиди се изгражда върху тъждеството на специфични разлики спрямо просто общото. По тази схема се реализират изобщо – в най-разнообразни варианти – всички отношения, които имат някакъв личен характер. Решаващото за тях е не само това, че покрай индивидуалните различия между елементите съществуват определени общи черти [*Gemeinsamkeiten*], които или влияят на връзката, или нямат никакво отношение към нея. Самото общо се определя по същество във въздействието си върху отношението в зависимост от това дали съществува единствено между елементите точно на това отношение, и тогава то е общо навътре, навън обаче е специфично и несравнимо; или пък дали при възприемането на елементите то е общо за тях само защото въобще е общо за дадена група, за даден тип или за цялото човечество. В последния случай настъпва отслабване на действителността на общото, пропорционално на широтата на кръга, който има такъв характер. Наистина то функционира като единна база на елементите, но не насочва към точно *тези* елементи като зависими един от друг, защото тъкмо това тъждество би могло да обедини всеки елемент с всеки друг. Това очевидно е начин, по който отношението може да съдържа едновременно близост и далекост: в степенята, в която моментите на тъждество имат всеобща същност, към топлотата на отношението, което те изграждат, се прибавя елемент на студенина, чувство за случайността тъкмо на *това* отношение; свързващите сили са загубили своя специфичен, центростремителен характер. Струва ми се, че в отношението към чужденеца тази констелация има изключителен превес от принципен

характер над индивидуалните общи черти, присъщи на елементите на въпросното отношение. Чужденецът ни е близък, доколкото се усещаме сродни с него поради национална или социална, професионална или общочовешка общност; той ни е далечен, доколкото това общо се простира отвъд него и нас и ни свързва само защото обединява изобщо много хора. В този смисъл и в най-близките отношения лесно се промъква сянка на чуждост. В стадия на първата страст еротичните отношения категорично отхвърлят всяка обобщаваща мисъл: никога досега не е съществувала подобна любов; нито любимият човек, нито чувството ни към него може да се сравнява с нещо друго. Отчуждението обикновено настъпва – дали като причина, или като следствие е трудно да се реши – в мига, в който е загубено усещането за уникалността на отношението; скептицизъм по отношение на неговата ценност само по себе си, както и за нас, се свързва тъкмо с мисълта, че през тази връзка в крайна сметка реализираме само една общочовешка участ, че преживяваме наново едно чувство, хилядократно повтаряло се и преди нас, че ако случайно не бяхме срещнали точно този човек, някой друг би придобил за нас същото значение. Няма отношение, за което това да не е в сила, защото онова, което е общо за двамата, може би никога не е общо само за тях, а принадлежи на една обща идея, която включва още много неща, много възможности за общото, колкото и рядко да се осъществяват, колкото и често да искаме да ги забравим, те се промъкват тук и там между хората като сенки, като мъгла, която убягва на всяка значеща дума: мъгла, която първо трябва да застине в твърда телесност, за да бъде наречена ревност. Това в някои други случаи може би е

по-универсалната чуждост или поне по-непреодолимата, отколкото чуждостта, създаваща се поради взаимни различия и неясности: уж съществува общност, хармония, близост, но с чувството, че те всъщност не са притежание единствено на това именно отношение, а са нещо по-общо, което е потенциално валидно между нас и неопределено много други, и затова не придават на това единствено реализирано се отношение вътрешната, изключителната необходимост. От друга страна, съществува един тип „чуждост“, при която е изключена тъкмо общността на основата на нещо по-общо, обхващащо най-различни групи: типичен пример за това е отношението на гърците към варбарос, както и всички случаи, в които на другите биват отричани всеобщите свойства, смятани за същински и чисто човешки. Но тук „чужденецът“ няма никакъв положителен смисъл, отношението към него е не-отношение, той не е това, за което става дума тук: член на самата група.

Като член на групата чужденецът е по-скоро *едновременно* близък и далечен и това е заложено в отношението, основано върху едно само най-общо човешко сходство. Между тези два елемента обаче възниква специфично напрежение, при което съзнанието, което трябва да разглежда като общо само онова, което е и без това общо, поставя под особено ударение точно това, което не е общо. Но не-общото в случаите на чуждост на расата, на националността или по отношение на града и т.н. отново не носи индивидуалност, а е равносилно на чужд произход, който е или би могъл да бъде нещо общо за много чужденци. Поради това и чужденците всъщност се възприемат изобщо не като индивиди, а като чужденци от определен тип;

по отношение на тях моментът на далекост е не по-малко общ, отколкото моментът на близост. Тази форма лежи в основата на един толкова специален случай, какъвто е средновековният данък върху еврейството така, както се събирал във Франкфурт, тъй и не само там. Докато данъците, плащани от граждани-на християнин, са се менили в зависимост от състоянието на имота му, данъкът за всеки отделен еврей е бил установен веднъж завинаги. Тази установеност се е дължала на това, че социалната позиция на евреина е била да бъде *евреин*, а не носител на определени обективни съдържания. По отношение на данъчните дела всеки друг гражданин е бил притежател на определено имущество и неговият данък е следвал имуществените изменения. Евреинът обаче в качеството си на данъкоплатец е бил на първо място еврей и по този начин неговото положение на данъкоплатец е придобило непроменлив характер. Естествено, това проличава най-силно дори когато тези индивидуални определения, чиято индивидуалност е белязана от замръзналата непроменливост, отпадат и чужденците започват да плащат задължителен поголовен данък, еднакъв за всички. Чужденецът е органичен член на групата въпреки неорганичната си прираденост към нея, при това пълнокръвният живот на дадената група включва специфичната обусловеност на този елемент; ние обаче не можем да обозначим своеобразното единство на тази позиция иначе освен като състояща се от известна мяра близост и известна мяра далекост, които, макар и да са характерни в някакви кванти за всяко отношение, образуват при особено съотношение и взаимно напрежение специфичното формално отношение към „чужденца“.

Човекът като враг. Два фрагмента от една социология*

I.

Моралистите скептици говорят за една естествена враждебност между хората – за тях *homo homini lupus est*** , а дори „в нещастieto на най-добрите ни приятели има нещо, което не буди недоволството ни докрай“. Напълно противоположната морално-философска нагласа, която извежда нравствената безкористност от трансцендентните основи на човешката същност, съвсем не се отдалечава от песимизма на първата. Защото тя все пак признава, че в опита и предвидимостта на нашите волеви актове не се открива преданост към другия. Емпирично погледнато, човекът е несъмнен егоист и всяко заобикаляне на този естествен факт не може повече да се обосновава със самата природа, а само с *deus ex machina* на едно метафизично битие в нас. Оттук изглежда, че природно заложената враждебност като форма, или основа, на човешките отношения трябва да бъде поставена най-малкото до другата такава форма, а именно – до симпатията между хората. Куриозно силният интерес например, който човек проявява тъкмо към *страданието* на другите, следва да се обясни със смесването на двете мотивации. Знак за

* Първа публикация: Georg Simmel: „Der Mensch als Feind. Zwei Fragmente aus einer Soziologie“, в: *Der Morgen* (седмично списание за немска култура, основано и издавано от Вернер Зомбарт заедно с Рихард Шраус, Георг Брандес и Рихард Мутер и със сътрудничеството на Хуго фон Хофманстал), Год. 2, № 2, 10 януари 1907, Berlin, стр. 55-60; бел. изд.

** лат. – Човек за човека е вълк; бел. прев.